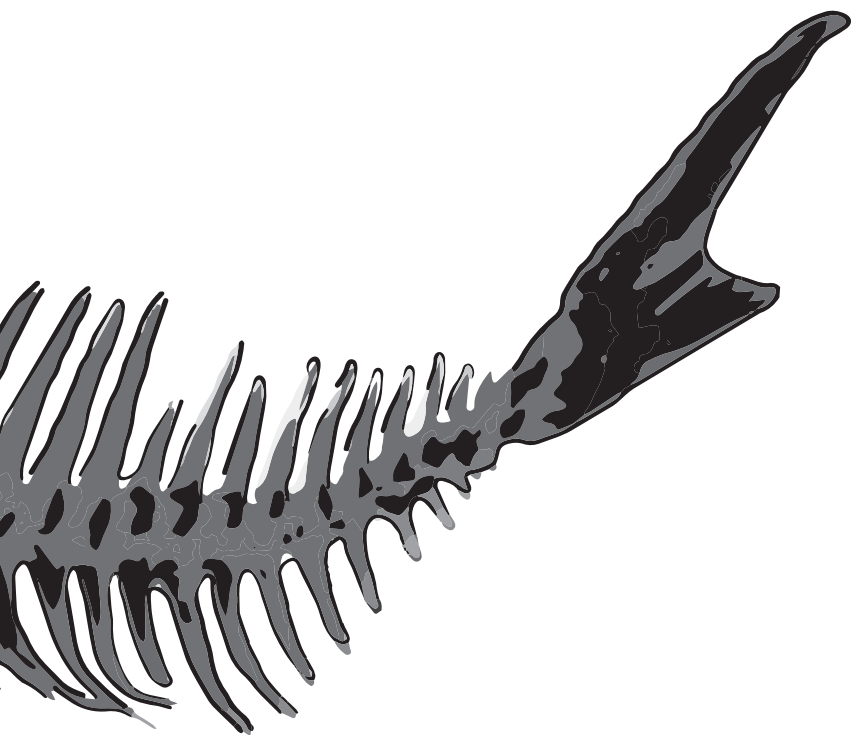

JÓN KALMAN STEFÁNSSON

A halaknak nincs lábuk

Fordította: Patat Bence

Jón Kalman Stefánsson

A

H A L A K N A K

N I N C S

L Á B U K

TYPOTEX

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Az Európai Bizottság támogatást nyújtott ennek a projektnek a költségeihez. Ez a kiadvány a szerző nézeteit tükrözi, és az Európai Bizottság nem tehető felelőssé az abban foglaltak bármilyen felhasználásáért.

A könyv megjelenését az Izlandi
Irodalmi Központ támogatta.

Jón Kalman Stefánsson: Fiskarnir hafa enga fætur

Jón Kalman Stefánsson: A halaknak nincs lábuk

Copyright © Jón Kalman Stefánsson, 2013

Bjartur, Reykjavík, 2013

Hungarian translation © Patat Bence, 2017

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2017

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 887 5

ISSN 2064–2989

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

*Újabb kiadványainkról, akcióinkról a **www.typotex.hu***

*és a **facebook.com/typotexkiado** oldalakon értesülhet.*

TYPOTEX VILÁGIRODALOM

Sorozatszerkesztő: Sosity Beáta

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.

Felelős vezető: Votisky Zsuzsa

Főszerkesztő: Horváth Balázs

A kötetet gondozta: Kiss Barnabás

Nyomta és kötötte: László András és Társa Nyomdaipari Bt.

Felelős vezető: László András

A sajátos
izlandi karakterek kiejtése

Á, á – áu

Au, au – öj

Ð, ð – a magyarban nem létező, az angol „the” névelő
első hangjának megfelelő foghang

É, é – jé

Ó, ó – ou

U, u – ü

Ý, ý – í

Þ, þ – a magyarban nem létező, az angol „think” szó
első hangjának megfelelő foghang

Æ, æ – áj

Prológus

A napsugarak sem győzhetik le, még kevésbé a szép szavak, mint a *szivárvány* vagy a *szereetet*, ezeket dobhatjuk is ki, annyira hasznavehetetlenek. A halál mindenek kezdete.

Annyi mindenünk van! Istenünk, imáink, zenéink, technológiánk, tudományunk, újabbnál újabb találmányaink, egyre jobb mobiltelefonjaink, egyre erősebb teleszkópjaink, de aztán valaki meghal, és mindez hirtelen lényegtelenné válik; Isten után kapkodunk, a csalódást markolásszuk, így aztán megőrizzük szerettünk kávésbögréjét, hajjal teli fésűjét, megőrizzük, mint vigaszt, mint ereklyét, mint valamit, ami nem tér vissza többé. Mit is lehetne erre mondani? Leginkább semmit. Az élet felfoghatatlan, igazságtalan, mégis folytatjuk, nem menekülhetünk előle, nem ismerünk mást, ez az egyetlen, amiről tudjuk, hogy bizonyosan a miénk: drága kincs, értéktelen kacat. Meglehet, az élet után nincs semmi. Mégis, a halál mindenek kezdete. Nem, az nem lehet, mivel a halál a vég, ez némít el bennünket, a mondat közepén ez kapja ki kezünkéből a tolat, ez kapcsolja ki a számítógépet, ez tünteti el a Napot, ez lobbantja lángra az eget; a halál maga az értelmetlenség, és egyáltalán nem kellene neki semmiféle kezdetet tulajdonítani, azt aztán semmiképp. A halál, az isteni érvelés kudarca, úgy keletkezett, hogy Isten, talán kétségbeesésében, mivel a teremtés pasziánsza csak nem akart kijönni, összevegyítette a kegyetlenséget a kínzó hiánnyal. Ám minden egyes halálban ott egy új élet...

K e f l a v í k

– m a –

„Keflavík nem létezik.”

Az Izland versciklusból

*Keflavíkban három égtáj létezik:
a szél, a tenger és az örökkévalóság.*

Teljesen értéktelen terület,
és sehol másutt nem
mértek nagyobb távolságot
ég és föld között

Nem azért mondom, de Ari az egyetlen, aki miatt hajlandó vagyok visszatérni ide, a végtelen, fekete lávamezőkre, ebbe az évszázadokkal ezelőtt megkövült fájdalomba, ebbe a helyenként csupasz, másutt viszont moha lágýtotta és vigasztalta csendbe és megbékélésbe; az ember miután elhagyta Reykjavíkot, a hosszú alumíniumkohó után azonnal a lávamezőn találja magát, amely kezdetben ősi jajszó, később csak mohalepte csönd.

Borongós az idő, a sötét fellegek megfojtották a tétova decemberi fényt, és a lávamező úgy terül el a Reykjanes-félszigetre vezető út két oldalán, mint az éjszaka. Félúton kigyúlnak az út menti lámpák, fényük állhatatosan örködik az utazó felett, megfosztva őt a panoráma és a csillagok látványától – a látást akadályozó fény ez. Vigasztalan időn és emlékeken hajtok keresztül, át a lávamezőn, át a bizonytalan érzéseken; aki egyszer elment, az soha nem tér vissza, én azonban mégis jövök, még csak nem is habozom, sőt száztízzel száguldok Keflavík felé.

Amely Keflavík nem létezik.

Nem tudom, talán e verssor pimaszsága, vagy épp igazsága miatt, de Keflavíkba menni mindig olyan érzés, mintha az ember kivezetne a világból, bele a semmibe. Pedig alig húsz perc, míg a satnya növényzettel körülvett, hosszú alumíniumkohó után a borongós időből

és valószínűtlenségbe burkolózó lávamezőből előbukkannak az első njarðvíki házak. Ari meg én örökké azon fogunk csodálkozni, hogy itt is van élet, hogy ez is lakott terület, sőt valójában rengeteg a ház, ez valahogy ellentmond a józan észnek, a történelmi észszerűségnek. Nem mintha Njarðvík házai meglepetésként érnék az embert, hiszen körülbelül féltávnál, az út jobb oldalán már felkészít a látványra Stapi; ezt a települést a hadsereg duzzasztotta fel és tartotta el, most azonban visszasüppedve szendereg a lávamezőben, Stapi nagy sziklája alatt, amelyről a nevé is kapta, és amely óriási ökölként vagy kiáltásként mered a nyugtalan tengerbe. Néhány kilométernyire innen hatalmas felirat hirdeti a közelgő város nevét; lassan lüktet a forgalom fölött, mintha egy szív dobogna súlyosan:

REYKJANESBÆR

Egyfajta figyelmeztetés ez az úton lévők számára: elérkezett a végső lehetőség a visszafordulásra, itt ér véget a világ.

Reykjanesbær, most már ez a semmitmondó közös összevont neve annak a három halászfalunak, amelyeket régen Njarðvíknek, Keflavíknak és Hafnirnak hívtak.

Tízezer ember. Meg egy halászati kvóták nélküli tenger.

Nem fordulok meg, elhajtok a figyelmeztetés mellett, kiautózom a világból, és nemsokára előtűnik maga az érthetlenség: mindenekelőtt a régi támaszpont hatalmas hangárja, amely sokáig Izland legnagyobb épülete volt; még az amerikai hadsereg építette, méretében is igazolva a tengerentúli fölényt – egyből ezután nőnek ki a lávamezőből Njarðvík házai, és mögöttük terül el Keflavík, a hely, amely Arival közös életünk fontos éveit rejti magában, a három égtáj városa.

Izland mostoha ország, írták valahol: *és nehéz időkben szinte lakhatatlan*. Ez bizonyára így is van, a hegyek hirtelen haragúak, lejtőiken a halál lapul, a szél könnyörtelenséget, a hideg és a fagy reménytelenséget rejt. Mostoha ország ez, az izlandiakat a nélkülözés, a betegségek és a vulkánkitörések már kétszer is kis híján

eltörölték a föld színéről, de ennek az országnak is valószínűleg Keflavík a legzordabb vidéke. Keflavíkhöz képest a Biskupstungur és a Skagafjörður környékéből is mennyei boldogság, már-már a déli tájak lágysága árad. Ha nem volt elég hal, nem sok mentsvár maradt, a sós orkán besüvöltött a házak lakóira, az életet adó vizet pedig a reménnyel együtt elnyelte a lávamező, és sehol másutt nem mértek nagyobb távolságot ég és föld között. *Teljesen értéktelen terület* – olvasható Árni Magnússon és Páll Vídalín 18. századi *Tanyaösszeírásában*, Keflavík első átfogó ismertetésében, amelyet eme tárgyilagos tudósok állítottak össze. Náluk nem volt helye költészetnek, érzelmeknek, túlzott szigornak, mindent felülírt a pontosság és a megfontoltság: „Halászhajók nincsenek, kikötni nehéz. Kaszáló nincs, a külső legelők viszonylag tűrhetőek, a vízelőhelyek nyáron és télen egyaránt felettébb silányak. A templomba vezető út hosszú és télidőben jobbra járhatatlan. Sehol az országban nem lakoznak az emberek annyira közel a halálhoz, mint itt.”

Arival a múlt század nyolcvanas éveinek végén hagytuk el Keflavíkot, felszálltunk a buszra mindazzal, ami fontos volt nekünk – ruhákkal, emlékekkel, könyvekkel, lemezekkel –, és vissza sem néztünk. A buszsofőr, egy becsületben megöszült, szelíd higgadtsággal megáldott idősebb férfi, az út elején betett egy kazettát a magnóba, felhangosította – kezdett nagyothallani –, és rettenetes büntetés gyanánt egész úton Reykjavík felé a Wham! dübörgött a fülünkbe. Lassan araszoltunk kifelé Keflavíkból, el a kikötő mellett, aztán a támaszpont, a vadászrepülők és a hatezer amerikai katona mellett, akiket mára átvezényeltek máshová; elmentek, elvive magukkal a fegyvereiket és a halált, a munkát és a hamburgert, a rádióálmást és a szórakozóhelyeket, csak lakatlan házakat és munkanélküliséget hagyva maguk után. A busz áthajtott Njarðvíkon, majd kiért a reykjanesi útra, amely akkoriban keskenyebb volt és nehezebben járható, Reykjavíkiig legalább egy órán át tartott az út; a sofőr menet

közben háromszor játszotta le a *Wake me up before you go go*-t, és kezdeti szelíd higgadtsága könyörtelenségévé változott.

Örömömmre szolgál, hogy eljöhettek az ország legsötétebb helyére, mondta Izland elnöke, amikor 1944 szeptemberében, három hónappal a köztársaság kikiáltása után ellátogatott Keflavíkba; ezek voltak az első szavak az izlandi elnökök ez idáig egyetlen keflavíki látogatásán.

A legsötétebb hely – milyen lehetett itt az élet a hadsereg és a gépesítés megjelenése előtt?

A válasz egyszerű: elviselhetetlen.

Sehol az országban nem lakoznak az emberek annyira közel a halálhoz, mint itt.

Mintha a makacs szél képes lenne egyszerre két irányból is fújni, felváltva csapkodja az embert a só és a homokvihar, az ég oly messze van, hogy imáink csak félútig jutnak, és döglött madarakként hullnak alá vagy jégesővé változnak, az ivóvíz pedig annyira sós, mintha magát a tengert innánk. Nem lehet itt élni, minden ez ellen szól: a józan ész, a szél, a lávamező. Mégis évek, évszázadok óta itt élünk, makacsul, mint a láva, némán a történelemben, mint a moha, ami rátelepszik a kőre és talajjá változtatja, valakinek már rég ki kellett volna preparálnia bennünket, vagy legalább érdemrendet adományoznia nekünk, és könyvet írnia rólunk.

Rólunk?

Ari meg én persze nem innen származunk – egyébként honnan származnánk? –, tizenkét évesen költöztünk ide, és tíz év múlva már el is mentünk, eltűntünk, amint teljesítettük a tankötelezettséget, és szinte komplett falakat raktunk szózott meg szárított halból Keflavíkban és Sandgerðiben; három év sóban és szél szárította halak között, a gimnázium után. Gyerekként érkeztünk, és valami másként távoztunk. Nem is vagyok idevalósi, akkor mégis miért kálapál ennyire a szívem, ahogy a kocsi Njarðvíkhoz közeledik, ahhoz

a helyhez, amely mindig is mintha a Keflavík előtti bemelegítés lenne, az ismeretlen előzenekar, és ahol a Stapi művelődési házhoz kívül nincs semmi említésre méltó? A támaszpont irányában, ott, ahol korábban kopár dombok emelkedtek, új lakónegyed nőtt ki a földből, többnyire hatalmas családi házak, némelyikük teljesen üresen áll; úgy magasodnak az út fölé, mint egy rakás élet, amit elfelejtettek leélni. A házak előtt alacsony sövény, meg néhány sor cingár fa, gondosan kikötözve, mintha csak a szökésüket kellene megakadályozni. Aztán a kocsi átgördül a Njarðvíkot és Keflavíkot elválasztó láthatatlan vonalon. Lüktet a szívem, ez a szárnalmas izom, ez a titokzatos űrrakéta, az örök gyermekkor otthona, mikor a London térré érek, a település első körforgalmához – a következőt New York térnek hívják; kissé zavarba ejtő a keflavíkiak igyekezete arra, hogy felmagasztalják magukat, vagy hogy megszabaduljanak történelmüktől –, majd a második körforgalomból kikanyarodva leparkolok Keflavík számtalan hamburgeres furgonjainak egyikénél. Innen jól rálátni a kikötőre: reménytelenül ásít az ürességtől, mintha valamilyen isten elveszítette, majd elfelejtette volna. Három öreg halász áll a móló szélén, onnan jobban látni a tengert, kezük üresen, teendő nélkül csüng testük mellett, az egyetlen halászhajót figyelik, amely ma befut a kikötőbe. Előveszem a kocsiból a távcsövet, a szememhez emelem, a halászok tekintetében leheletnyi fájdalom vagy nyugtalanság ül – mintha azért mentek volna le a mólóra, hogy megnézzék, befogta-e a háló az eltűnt éveiket.

Ez a fájdalom, ez az összetört
szív, ezek a sirályok és Jonni
villámburgerei

Ari csaknem két évvel ezelőtt egy sms-ben köszönt el tőlem és Izlandtól: *A kis társadalmakban néha nehezen lehet lélegzethez jutni, és ez a levegőtlenység megfojthat, elmegyek, mielőtt megfulladok.* Kiváló indok a távozásra. Aki szeretni akarja Izlandot, néha el kell hogy hagyja.

A kis társadalmak levegőtlenisége fenyegetést jelent az embernek, ugyanis aki nem jut elég oxigénhez, az kevesebbet gondolkodik, beszűkül a tudata, világképe önközpontúbbá, ezáltal érdektelenebbé válik. És Arinak igaza van, társadalmunk oxigénhiányban szenved, pedig a hegyek megtaníthattak volna bennünket gondolkodni; ők a magasba törnek, az ég felé, onnan szerzik az oxigént, onnan néznek körül, mi meg közben elsorvadunk a fagypúpjaink* között. Na, nem azért, fontosak a fagypúpok, alvó kutyák ők, a táj gondolatai, a csend, amire vágyunk. A fagypúpok jelentik Izlandot, mondogatja Ari gyakran, legutóbb például egy nekem írt e-mailjében egy hete, azt is hozzátette: *felemészt a vágyakozás a fagypúpok után. A dánoknak nincsenek se fagypúpjaik, se hegyeik, és ezt nem lehet nekik megbocsátani.* E szavakat nem az elbúcsúzás követte, hanem egy dátum és egy időpont, meg egy szmájli. Ezen a rá jellemző módon hozta tudomásomra, hogy hazatér, egyértelműbben nem is mondhatta

* A fagypúpok a tőzeges talajban fagy hatására kialakuló, legfeljebb másfél méter magas halmok, melyek általában rendezett, egyenlő elosztásba rendeződnek, így az avatatlan szemlélő akár emberi kéz művének is vélheti őket.

volna. Ari, aki anyai ágról érzelmes családból származik, de nagyjából hatéves korától egy szófukar, Strandirból származó apa, és egy bonyolult lelkületű, keleti fjordokból származó nevelőanya mellett nőtt fel. Egy ilyen felállásnak egyszerűen nem lehet jó vége, végzetszerűen vonja magával a fájdalmat, a gyötrelmes időszakokat, az álmatlan éjszakákat. És pontosan így esett, ahogy az ki is fog derülni az itt következőkben, így vagy úgy, nem lehet megúszni: aki írásba fog, semmit nem hallgathat el, ez az első parancs, mindennek az alapja. Ezért hát tudtam, hogy a dátum és az időpont azt jelenti, hogy Ari hazajön, azon a napon és abban az időpontban landol a gépe a Miðnesheiðin, így nyomban válaszoltam is neki, fiatalkorunkból használva egy szófordulatot, amikor a világ még egyáltalán nem így nézett ki: *Akkor elisszuk a vámot. Hol szállsz meg?* A válasz meglepett: a keflavíki *Repülőtér* szállodában.

Ari rejtélyes hazatérő üzenete talán elég nyilvánvaló volt, és a megoldáshoz nem kell feltétlenül Ari-szakértőnek lenni, de két évvel korábbi búcsúszavai – *A kis társadalmakban néha nehezen lehet lélegzethez jutni...* – a kívülállók számára talán nem voltak ennyire könnyen értelmezhetőek, mert valódi jelentésük körülbelül ez lehetett: a fájdalom űz el innét, összetöri, szétzúzza a szívemet. Mihez kezd az ember egy elromlott szívvel? Elmegyek innen, hogy megmentsem magam.

A fájdalom.

Vagyis az, ami oly gyorsan és váratlanul törte össze, oly rettenetesen tette tönkre a saját, a felesége és három gyermekük életét. Legalábbis úgy tűnt, hogy gyorsan és váratlanul roppantotta szét. Karja üvöltésként söpört végig a konyhaasztalon, és már semmi sem volt olyan, mint régen.

Semmi. Nehéz szó ez.

Ari saját magát száműzte. Vagy az élet száműzte őt, a hétköznapi szürkesége, az elrendezetlenségek, mindaz, amivel nem akart

szembenézni, az apróságok, amelyek úgy gyűlnek fel, hogy észre sem vesszük őket, mert túl elfoglaltak vagyunk, gondolom, túl közönyösek, túl gyávák, vagy talán mindez egyszerre. Először egy kar söpört végig a konyhaasztalon, mint egy üvöltés, majd valamivel később jött az űr, amit az önemésztés lassan, de biztosan kitöltött.

Most azonban visszatér, összetört szívvel, miután két évet töltött Dániában, ami szigorúan véve nem is feltétlenül számít külföldnek.

Még mindig a keflavíki kikötőnél állok, figyelem, ahogy az aznapi egyetlen hajó befut a zsákmányával. Az öreg halászok kezüket zsebre dugva beszélgetni kezdenek, és az, amit az imént látni véltem a tekintetükben, eltűnt, mintha félreértés lett volna; nevetnek, miközben a hajót néhány sirály követi, eléggé közönyösen, mintha elvesztették volna a hitüket a keflavíki halászatban és hajózásban, jóformán csak a látszat kedvéért köröznak a hajó fölött. A szememhez emelem a távcsövet, szemügyre veszem a sirályokat, ábrázatuk szinte zavarodottnak tűnik, ami persze marhaság, a sirályoknak nincs ábrázatuk, pillantásuk legfeljebb mohóságot és halálfélelmet tükrözhet – egyértelmű, hogy valamiféle liberálisok, jegyeznék meg Ari. Összerezzenek, egy autó dudál mellettem; öt kocsi – két terepjáró, egy nagyobb furgon meg két személyautó – várja, hogy sorra kerüljenek a hotdogos és hamburgeres bódénál, *Jonni villámburgere*, áll a furgon tetején a nagy, fényes alumíniumtáblán, alatta pedig, ugyanakkora betűkkel, angolul vagy talán amerikaiul: *Jonny's Thunder-Burgers!* Berögzült szokás lehet ez, az amerikai támaszponttal való ötvenéves szomszédság hatása. Az autókra pillantok, és azon kapom magam, hogy a szememhez emeltem a távcsövet. Az egyik autó megint dudál egyet, talán unalmában, talán tiltakozásul a suðurnesi állapotok, a munkanélküliség, a reménytelenség miatt: a halászati kvóta oda, a hadsereg kivonult, de az is lehet, hogy csupán türelmetlenségéből dudál a beígért helgúvíki alumíniumkohóért vagy az amerikai hulladékégetőért, amit a polgármester, Sigurjón

próbál idehozni; a biztonságra, a boldog életre várva türelmetlenkedik, azért tülköl, mert csökkent a libidója, vagy épp ellenkezőleg, mert egyáltalán nem csökkent, de az is lehet, hogy csupán alig győzi kivárni a sorát – nyilvánvalóan kellemetlen dolog lehet éhesen várakozni Jonni villámburgerére. Hacsak nem rám dudált amiatt, hogy itt állok és a kikötőt fürkészem, a hajdani szép napok mementóját; valaha még szolgált valamire, a város szíve volt, az értelme, fontosságának bizonyítéka, sőt elválaszthatatlanul összekapcsolta az ország történelmével és lényegével, és ezáltal jelentős ellensúlyát képezte a támaszpontnak és annak Keflavík lakóira – életükre és viselkedésükre – gyakorolt hatásának. Elindulok a kocsim felé, tudom, hogy a keflavíkiak bizalmatlanok azokkal szemben, akiknek nincs autójuk, az efféle emberek többnyire kommunistáknak és csóró alkoholistáknak bizonyulnak. Hátrapillantok: a sirályok eltűntek, helyükön már szürkül az égbolt, a mai nap is behanyaglik oda, abba a tengerbe, amely évszázadokon keresztül eltartotta Keflavíkot, a környéket, feltételként, életadóként, és ami a fáradt, vörösén izzó téli napkoronggal együtt elsüllyedt a vízben; a sirályokkal, az autódudával, a *Jonny's Thunder-Burgerrel* egyetemben belemerül a bőkezű tengerbe, a halak közé, akik a keflavíkiaktól háborítatlanul úszkálnak, mivel a hajók zömét a kvótákkal együtt eladták, még a városnak is alig maradt kvótája. Az igazság és az egyenlőség már rég elkerüli Keflavíkot, az ország legsötétebb helyét, és mi is csak nézünk kifelé a konyha vagy a nappali ablakán, azt motyogva: *ott a tenger, mily hatalmas*, aztán behúzzuk a függönyt, mert hát ki szeretné, hogy egy ilyen roppant valami emlékeztesse a hajdani szebb napokra, a tettek idejére, amikor még mindenki peckesen járhatott, meg arra, hogy hallgatólagosan beleegyezett abba, hogy a tenger halállománya a hajótulajdonosok és utódaik bakszámlájává alakuljon át, hogy a tátogó tőkehal, a csillogó hering az ő vérükké válják, és privatizálják a tengert – gyorsan behúzzuk

a függönyt, mert fáj látni a halaktól nyüzsgő tengert, ha tilos halászni, ha vannak halfeldolgozóink, de minek.

Hiába keresem a sirályokat, az öreg halászoknak is nyoma veszett, eltüntette őket az alkonyat, talán a napkoronggal, a sirályokkal és az autódudával együtt ők is elmerültek a tengerben. Az ég felé irányítom a távcsövet, ott még talán nincs kvótarendszer, a szürkületre, kelet felé, ahonnan Ari repülőgépe jön. Pilóta, repülj óvatosan a rakományoddal, ezzel a fájdalommal, ezzel az összetört szívvel!